

Éléggyé ismert tény, hogy honi gazdasági viszonyaink kibontakozásában a kései rendiség idején a társadalmi progresszió szinte görcsösen igyekezett minden olyan lehetőséget megragadni, mely az elavult rendszer keretei között legalább a gazdasági élet, az árucseré-forgalom fejlődését segítik. Rendi jogintézményeink, főleg az ingatlan elidegenítésének majdnem lehetetlen volta, a hitelfelvétel lehetőségeinek kicsiny keresztmetszete gúzsba kötötte a gazdasági, s azon keresztül a társadalmi fejlődést. Haladottabb és szerencsésebb sorsú nemzetek akkor már önálló polgári törvénykönyv¹ oltalma alatt éltek, nálunk a régiséghez ragaszkodás verte béklyóba a legtöbb elrugaszkodási kísérletet.

Azt nagyon helyesen gondolták eleink legjobbjai, hogy elsőként a gazdasági előrelépés jogi feltételrendszerét kell kimunkálni. A bécsi udvar ezeket a jogfejlesztő próbálkozásokat² általában nem is nézte rossz szemmel (csak a nyilvánvaló politikai konspirációk iránt volt kíméletlen), tehát adva volt a lehetőség, hogy a kor igényeinek megfelelő új jogintézményeket hívjunk életre. Ez gyakran még sokkal egyszerűbb volt, mint a meglévők reformja, hiszen ott a megszokotthoz való csökönös ragaszkodás alig lerázható ballasztot jelentett. Még a társadalmi-politikai szempontból legártalmatlanabb, sőt egyértelmű előnyökkel kecsegtető büntetőjogi reformok is nehezen haladtak előre,³ hát még a kiváltságos rendek féltve őrzött vagyoni viszonyait mélyen érintő magánjogi kodifikáció! Márpedig a kor sürgetett: „hajt az idő gyorsan – rendes útján eljár –, ha felülünk, felvesz, ha maradunk, nem vár”⁴ – jutnak eszünkbe Arany János veretes sorai. Kitérés pontnak a jog azon területei számítottak, amelyek közvetlenül nem vagy csak kevésbé érintették a nemesi birtokjoghoz tapadó tradíciókat, egyúttal a pénzforgalom fejlődését is előmozdították. Ide tartozott a magánjog intézményei körébe eső váltójog, amelynek fejlődését – nem jelentéktelen előzmények után – a reformkorban színvonalas törvénycikk⁵ is egyengette.

I. A magyar váltójogi kodifikáció kezdetei

Mindenekelőtt érdemes egy rövid pillantást vetni a magyar váltójogi kodifikáció hajnalára.⁶ Magyarországon a váltójog kodifikálásának munkálatai (a kereskedelmi jog anyagával együtt) 1779-ben indultak, amikor is a magyar királyi Curia megbízást kapott egy váltó- és kereskedelmi törvénykönyv tervezetének elkészítésére, melyet a legközelebbi országgyűlés vett volna tárgyalás alá. Ez az operátum el is készült, de csak annyit tudni, hogy egy országos küldöttségnek adták át. A bécsi udvar azonban párhuzamos intézkedéseket is tett. II. József 1785-ben Budán és Fiumében váltótörvényszék felállításáról intézkedett, és egyúttal meghagyta Brunsvik udvari tanácsosnak, hogy az örökös tartományok mintájára váltótörvényszéki szabályzatot dolgozzon ki. A fiumei törvényszék egy évvel később meg is kezdte működését (Császár is itt szerezte első gyakorlati tapasztalatait) és az 1840:15. tc. is fenn-

Balogh Elemér

Császár Ferenc szerepe a magyar váltójog kifejlődésében

tartotta (II. Rész 1. §), míg a budai váltótörvényszék felállítására később sem került sor.⁷

Az 1790:67. tc. által felállított ún. rendszeres bizottság munkálata 1795-re elkészült, s bár az 1807. évi királyi kivonatok 5. pontja az országgyűlésnek tárgyalásra javasolta, azt elő sem vették. Ez a munkálat időközben elavulván, az 1827:8. tc. egy újabb országos küldöttséget állított fel, mely szintén produkált egy operátumot *Codex cambio-mercantilii eiusdemque ordo processualis* címmel. E tervezet – amelynek kidolgozásánál főleg az 1763. évi osztrák váltórendszabályt vették alapul – szintén nem került országgyűlési tárgyalás alá.⁸ A következő kodifikációs vállalkozás azonban már sikerrel járt: „Az 1839-ben megnyitott országgyűlésen azután Zalavármegye indítványára a váltótörvénykönyv és az ezzel összefüggő törvények kidolgozására küldöttség neveztetett ki, mely Bezeredy István tolnamegyei követ elnöksége alatt összesen 22 követből állott. Közöttük voltak nevezetesen: [...] Deák Ferenc zalamegyei, [...] Vághy Ferenc soproni követek. A küldöttség mellé adattak még Malvieux és Kappel pesti nagykereskedők.”⁹ A kidolgozott tervezet hamarosan a diéta elé került, ahol a javaslatot (a kereskedőkről, a gyárak jogviszonyairól, a közkeresetre összeálló társaságok jogviszonyairól, a kereskedői testületekről és az alkuszokról, a fuvarosokról, az adóssági követelések elsőbbség végetti betáblázásáról és a csődületről szóló operátumokkal együtt) mindkét tábla gyorsan letárgyalta, és 1840. március 2-án, tehát négy hónappal a küldöttség első ülését követően, a király elé terjesztették szentesítés végett, ami meg is történt, és a *Törvénykönyv* 1841. január 1-jén életbe lépett.

Ez az első magyar váltójogi kódex javarészt osztrák minták nyomán készült, mint azt Plósz Sándor és Nagy Ferenc is megállapította: jelentős mértékben egy bécsi ügyvédnek köszönhetően.¹⁰ A Magyar Jogászegylet ülésén tartott felolvasásában Nagy Ferenc rezignáltan említi: „Köztudomású dolog, hogy a mi hiteltörvényeink nem fakadtak hazai jogi talajon. Sem a kereskedelmi, sem a váltótörvény nem készült úgy, hogy előbb számba vétezt volna az, ami nálunk létezett, s ennek alapján történt volna a további javítás és kiegészítés [...] Igaz, hogy a 40-iki hiteltörvények sem voltak eredeti magyar alkotások [...] De miután életbe léptek: a magyar *Corpus juris* tételes alkotászeivé váltak, s mint ilyenek nemzeti jelleget nyertek [...]” Nagy elismerően szólt előadásában az első

magyar váltótörvényről, és erősen rosszalta, hogy „egyszerűen *tabula rasa*-t csináltunk, s teljesen idegen alapra helyezkedtünk.”¹¹ A hosszú előkészülettel megalkotott magyar váltójogi kódex nem maradt sokáig hatályban. Az elbukott szabadságharcot követő neoabszolútizmus alatt ui. az osztrák váltórendszer szabályt léptették életbe, amely a magyar *Törvénykönyvből* csak néhány olyan szabályt hagyott meg, amelyek amabból hiányoztak.¹² A nevezetes Országbírói Értekezlet azután az 1840. évi magyar váltótörvényt az 1844:6. tc. módosításaival együtt – csekély módosításokkal – visszaállította, de ekkorra már ismét alapos reformra volt szükség, minek folytán újabb kodifikációs mozgalom indult, s az Apáthy István által kimunkált tervezetből lett javaslatot az országgyűlés – Deák Ferenc halálának esztendejében – mint 1876:27. törvényt cikkelyezte be.

II. Az első magyar váltótörvénykönyv

Az első magyar váltójogi kódex büszkén viselte a „törvénykönyv”, tehát a közönséges törvénynél rangban előbbre való kútfő műfaji megjelölését.¹³ Ez az elnevezés egyértelműen mutatja, hogy megalkotói kodifikációpártiak voltak, ami cseppet sem volt magától értetődő abban a korban.¹⁴ A *Törvénykönyv* normaszövege elé illesztett mondatban – nevezhetők ezt kissé nagyigényűen preambulumnak is – egyetlen lakonikus megállapítás olvasható, mely szinte önértékesen, nagyon határozottan leszögezi, hogy a jelen törvénykönyv életbe lépésétől (1841. január 1.) hatályát veszti az 1792:17. tc., „amennyiben annak ideigleni rendelete az ausztriai örökös tartományok váltó-törvénytörvényiségeinek ítéleteit s azok végrehajtását tárgyalja [...] s e helyett [...] a jelen váltó-törvénykönyvben megállapított szabályok fognak sinórmértékül szolgálni.” Ebből világosan kitetszik, hogy a váltójog intézményei már akkor is jelen voltak jogéletünkben, de az idézett 1792. évi törvény legalizálta az osztrák váltótörvényiségek ítéleteinek magyarországi hatályát. Ez a negyvennyolc éven át fennálló helyzet bizony méltán sértette a honi jogásztársadalom (ha mást nem:) önértékét, hiszen a magyar alkotmányos jogforrási rend fontos ténye volt, hogy az osztrák örökös tartományok jogszabályai *ipso iure* nem hatályosak Magyarországon.¹⁵ Itt ugyan *expressis verbis* nem idegen törvény, hanem a külhoni törvénykezés eredményeinek akceptálásáról volt szó, de nyilvánvaló, hogy itt erre az adekvát hazai jogforrás égető hiánya okából kerülhetett sor. A *Törvénykönyv* elfogadása tehát a majd’ ötven éven át fennálló kényszerű jogi kiszolgáltatottság megszűnését eredményezte.

A 19. század derekán, a *Törvénykönyv* megjelenését közvetlenül követő időben olyan csekély volt még a magyar váltójogi szakirodalom, hogy a kortárs Karvasy Ágoston kiváló munkájában¹⁶ jószerivel a teljesség igényével hivatkozott – de nem támaszkodott – rájuk.¹⁷ Császár Ferenc e szakmabéli kollégája kézikönyvében számba veszi az irodalom mellett a jogforrásokat is: „A magyar váltójognak főkútfeje a magyar váltótörvénykönyv, melly az 1840:15. törvénycikkelyben foglaltatik, és az 1844-

ben hozott pótló váltótörvények, segédkútfő gyanánt pedig használtathatnak a váltófeltörvénytörvényeknek ítéletei, mellyek a törvényeknek miképeni alkalmazását mutatják, és a Magyarországon divatozó közönséges polgári törvény.”¹⁸ Mintegy ezt a gondolatot fűzi tovább Vághy Ferenc, aki a könyvéhez írt előszóban hangsúlyozza, hogy a jogalkotó szabályozásával mindig csak követi a kereskedelmi élet megkövetelte életviszonyokat: „mert váltójogban soha nem kell felejtetni, hogy azt elejétől fogva sehol sem a törvényhozók, hanem mindenütt az üzerek hozták be, szokások által megerősítették, és századról századra tökéletesítették [...] a törvényhozások pedig mindig csak gyámolítólag segítettek, és szentesítették.”¹⁹

A *Törvénykönyv* dogmatikai felépítése a teljességre törekvést és a jogi tradíciókhoz való ragaszkodást fejezte ki. Az a jogalkotói igény, hogy egy törvénykönyv felölelje a releváns matéria egészét, fogalmilag természetes. A szerkesztés emellett a hagyományokat is követte, amikor a szabályozás alá vont anyagot két részre bontva tárgyalta: anyagi és alaki váltójog képében. Előbbit tömörebben, utóbbit részletesebben. Lényeges – progresszív – rendszertani jellemzője a munkának, hogy bár egyetlen törvényben helyezi el a két jogág anyagát, de első helyen már az anyagi jogot tárgyalja.²⁰ Mint e váltójogi kútfő utóélete mutatja,²¹ a kiegyezés (1867) után a két jogágot már külön jogforrások tartalmazták,²² de kezdetben mindenképpen érthető és indokolt volt a materiális és processzualis joganyag együtt tartása. Az alábbiakban a két nagy jogterület néhány, a *Törvénykönyvet* jellemző szabályát mutatom be.

1. Az anyagi váltójog

A törvénytörvény olvasásakor rögtön szembeötlő az a nyelvi sajátossága a normaszövegnek, hogy a magyar szakkifejezések²³ után – zárójelben – rögtön hozza az egykorú idegen, esetünkben német/olasz *terminus technicus*, mégpedig valamennyi szóba jöhető szinonimáját. Tudnivaló, hogy a magyar nyelv hivatalossá tételét csak néhány évvel később, az 1844:2. törvény cikkelyezte be,²⁴ de gyakorlatilag már valamivel korábban szakítottunk a hivatalos latinítással. Esetünkben azonban nem a magyar *contra* latin relációban, hanem a német és az olasz nyelv viszonylatában értelmezhető a kérdés. A váltójogi praxis egykorú jogtörténetére, annak erőteljes osztrák befolyás alattiságára fentebb történt utalás: ebből látszik, hogy az adott szaknyelvi nomenklátúra alapvetően a német volt, amitől a törvényalkotó sem kívánt túl gyorsan elszakadni,²⁵ a szakirodalom azonban nagyon kreatív volt. Fogarasi János például a *Törvénykönyv* szóhasználatában szereplő, az idegen váltóra alkalmazott „intézkvény” helyett a „tukma” szót ajánlotta.²⁶

Érdekes szemügyre venni a törvénykönyv általános részének tekinthető némely szabályát, amelyek jól rávilágítanak az egykorú magyar jogviszonyokra – ezek két fontosabb tényét emelném ki: az általános polgári törvénykönyv hiányát, valamint a rendi társadalom jogrendjét. A kettő nem állt egymást feltétlenül kizáró viszony-

ban, hiszen Ausztriában például már 1812-től életben volt az *Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch*, jóllehet polgári alkotmányosságról még sokáig szó sem lehetett a velünk nyugatról határos császárságban. Itt tehát természetesen nem az államforma milyensége a döntő, hanem az, hogy a polgári jogegyenlőség eszméje konstituált tényként van-e jelen az adott jogrendszerben. Magyarországon 1848 előtt még a lényegében középkori alapokon álló rendi jogrend, azon belül a magánjog volt hatályban. Polgári törvénykönyv²⁷ megalkotása és főleg a rendekkel való elfogadtatása kilátástalanak tűnt, ezért maradtak azok a lehetőségek, melyeket a jogpolitika szabadon hagyott.

a) A magyar váltótörvénykönyv hatálya

A törvénykönyv személyi hatálya egyértelműen a magyarországi „alattvalókra” terjedt ki – akkor is, ha a váltókat külföldön adták ki. Idegenekre nézve a váltóképességet saját honi törvényeik állapítják meg.

Minden egyéb váltójogi tekintetben, amelyek a váltó formáját, tartalmát és joghatását érintik, a kötelező érvényű jogügylet helyén fennálló váltótörvények szerint ítélandók meg. Amennyiben pedig valamely külföldön történt kötelezettségvállalás Magyarországon teljesül, és így magyar váltótörvényszék elé kerül, a külföldi törvény rendelkezéseire hivatkozó fél köteles azt a külhoni törvényszékek hiteles bizonyítványával igazolni, máskülönben a hazai törvények nyernek alkalmazást (e vonatkozásban tehát a magyar váltójog szubszidiárius szerepet töltött be). Ha pedig a váltójogi aktus helyén érvényes váltótörvény nincsen, a hazai szabályok csak akkor alkalmazhatók, ha maga a konkrét jogügylet lényeges tartalmi vonásaiban megfeleltethető a magyar törvényi szabályozásnak.

Végül a 6. § eligazítást ad azon kölcsönös viszonylatokra nézve, midőn a váltó kiállítására vonatkozó ígéret és annak elfogadása különböző országokban történt: az efféle kérdés „[...] azon ország törvényei szerint lesz elítélendő, mellyben a kötelezést tökéletességre emelő meg egyezésnek kijelentése teljesített”. Látható, hogy bizonyos jogi relevanciát az alkalmasint szóban tett ígéretnek és erre adott pozitív válasznak is tulajdonított a törvény, de igazi kötőereje a *consensus*nak volt.

b) A váltójogi cselekvőképesség

Rendi jogunkban teljes cselekvőképességgel a teljes kort (*aetas perfecta*) – a 24. életévet – elérte, nemesi jogállású, kizáró ok alá nem eső férfiak tartoztak. A vagyonforgalom szempontjából ezek a körülmények jelentős nehézségeket jelentettek, amelyeket a váltójogi szabályozás során is szem előtt kellett tartani. A kódex aktív és passzív váltójogi cselekvőképesség közt különböztet: váltó kibocsátása annak áll jogában, „[...] kinek a köztörvény szerint jogokat szerezni lehet” (7. §). Az alkalmasint terhesebb jogi pozícióba, a váltójogi kötelezett helyzetébe – „szenvadó váltó-képesség” – kerülhetés szigorúbb feltételek mellett volt lehetséges, és pedig: „Idegen váltók [...] kibocsátásában, forgatásában (Giriren), elfogadásában (Acceptiren) vagy azokérti kezeskedésben (Verbürge) magát minden teljeskorú kötelezheti, ki terhes szerződést törvényesen tehet. Az asszonyok és hajadonok azonban, hacsak mint

kereskedők a törvény értelmében bejegyezve nincsenek, idegen váltókra nézve sem bírnak szenvadó váltó-képességgel.” A gazdasági tevékenységet folytató polgárság jellemző, nevesített csoportjainak (kereskedők, gyárosok és kézművesek) tagjai élvezték a legnagyobb jogi szabadságot, mert ők a teljes kort elérvén „[...] saját váltókat minden megszorítás nélkül adhatnak ki” (10. §).²⁸

Fontos rendelkezésnek számított annak a személyi körnek a definiálása, melynek tagjai semminemű váltójogi kötelezettség alanyai nem lehettek, ezek: (bármely valláshoz tartozó) papok, szerzetesek és (tényleges szolgálatot teljesítő) katonák.

2. Az alaki váltójog

Az eljárási, azaz törvénykezési szabályokat tizenhat fejezetben taglalja a kódex, és pedig önállóan a szervezeti, valamint részletesen a processzuális kérdéseket. A fejezetek más dogmatikai egységekbe nem tömörülnek – úgy mondhatni, hogy általános és különös szabályok vegyesen olvashatók a több mint kétszáz paragrafusban.

a) A váltójogi törvénykezés szervezete

A váltójogi törvénykezés kialakításakor háromszintű rendszert hoztak létre.²⁹ Az elsőfolyamodású fórumokat hét városban állították föl, ezek: Pest, Pozsony, Sopron, Károlyvár, Arad, Debrecen, Eperjes; ezekhez jött még a már korábban fölállított fiúmei kereskedelmi váltó- és tengeri törvényszék. A törvény egyenként megnevezte a hozzájuk tartozó törvényhatóságokat (vármegyéket, szabad kerületeket, szabad királyi városokat). E fórumok kompetenciája túlterjedt a szigorúan vett váltójogi ügyeken, mert a náluk regisztrált kereskedők, iparosok (főleg gyárosok) olyan jogvitáiban is ítélt, ahol az üzleti könyvek tartalmi kollíziója adta az okot. Ennek a gyakorlatnak nagyon érthető és világos európai párhuzamai vannak, hiszen tudnivaló, hogy a középkortól kezdve az olasz és a német városok kereskedői is előnyben részesítették azokat a bíróságokat, melyek nem az országos/tartományi/hűbéri jogot alkalmazták, hanem az árucserforgalom természetének sokkal jobban megfelelő városi jogokat. Nem lehet véletlen tehát, hogy az elsőfokú bíróságok a honi váltójogi törvénykezés hajnalán is a jelentős kereskedelmet lebonyolító városokban kaptak helyszínt – és nem a vármegyékben.

A fellebbviteli fórumok a királyi kúriában voltak. Másodfokon az itt külön e célra létesített váltófeltörvényszék (Forum Appellatorium Cambiale), fiúmei ügyekben a magyar tengeremelléki kormányzó (Gubernium Fluminense) járt el. A feltörvényszék deklarált státusa a Királyi Táblával volt egy szinten. Az elnök munkáját hat bíró és több ülnök segítette,³⁰ s mint a tárgyban legmagasabb szintű szakbírósághoz rendelték a váltóüggyévi vizsgák kivételét is. Hatásköre az ország minden törvényhatóságában indult csődügyek elbírálására is kiterjedt.

A legfelsőbb fórum – mint általánosan is – a Hétszemélyes Tábla volt. Ide fellebbezni csak az imént említett két – szintén kuriális – fórumtól lehetett. A szakmai

kompetenciát két váltóügyi bíró jelenítette meg, kiknek (miként a váltófeltörvényszéken is) nem kellett nemesi jogállásúnak lenni.

b) Váltójogi eljárás

Az eljárást kimerítően szabályozó rendelkezések közül kiemelést érdemelnek az általános ún. illetőségi, azaz illetékességi passzusok. A törvény eljárási hatályát pontosító, részletező diszpozíció, hogy a váltójogi perre vonatkozó illetékességet megalapozza az alperes lakhelye mellett annak tartózkodási helye is. Amennyiben zálog (N. B. csakis ingó zálogról lehetett szó!) is kapcsolódik a váltóhoz, azon váltó-törvényszék az illetékes, melynek területén a zálog található (21. §). Ha sor kerül a váltólevél betábláztatására az elfogadó, kibocsátó, forgató vagy váltó-kezes (Acceptant, Aussteller, Girant oder Bürge) ingatlan vagyonára, az ebből eredő váltó-keresetet azon törvényszéken kell benyújtani, amelynek illetékességéhez az ingatlan tartozik. Az már természetes, hogy amely törvényszéknél a felperes keresetlevelét (*libellus actionalis*) benyújtotta, ugyanoda tartozik a váltó-vizontkereset (Wechsel-Wider-Klage) elintézése is. Ingó zálog által biztosított váltóhitelező a „csődület” bíróságához kötve nincsen, ha a zálogot keresetének fedezetére kielégítőnek tartja (24. §).

Egy figyelemre méltó negatív illetékességi szabályt is megfogalmaz a törvény, miszerint a váltó-törvényszékek egyéb ügyekben nem ítélnének – akkor sem, ha a felek magukat kölcsönösen alávetették volna e joghatóságnak. Ez a szigorú kompetencia-lehatárolás előfutára a 19–20. században kiszélesedő magyar bírósági fórumrendszernek.³¹

Említést érdemel a bizonyítási eszközöket tárgyaló 8. fejezet is. Kardinális kérdésekről van szó, hiszen egy jogág természetéről, a jogi megoldások fejlettségéről a legtöbbet talán az árul el, ahogyan, amilyen eszközökkel a jogvita megoldását a jogalkotó mintegy modellezi. A kor, mely a váltó-törvénykönyvet szülte, vagyis a 19. század dereka, már az új, polgári szemléletű jogi dogmatika talaján álló jogi kultúra fő vonásait mutatta, de – főleg hazánkban – még markánsan jelen vannak a korabeli jelen jogszokásai, jogi paneljei. Ez utóbbiak között hangsúlyosan említtem a német jogi hatást, melynek *exempli gratia* büntetőjogi dogmatikája akkor még a kötött bizonyítási rendszer talaján állt. A hajdanvolt vádelvű per világát még elevenen őrizte az eskü kiemelkedően fontos bizonyítási szerepe. Mindeme tényezők dominánsan jellemzik a kódex bizonyítási eszközöket tárgyaló részét. Jól példázta mindezt annak a szabályozása, hogy az aláírás hamisságát állító fél számára taxatív felsorolta a törvény az ellenbizonyítás lehetséges formáit: közokirat, két tanú egyező vallomása, egy tanú vallomása, ha a bizonyító peres fél pótló esküt (*juramentum suppletorium*) tesz, és még három másik eset (99. §).

Végül egy nagyon fontos körülményről, a váltóperbeni képviselétről is rendelkezik a kódex. Eszerint aki nem tud/akar a saját perében személyesen eljárni, annak ügyvédet kell fogadnia. Váltóperben azonban csak olyan ügyvéd láthat el képviselést, „ki a szokott ügyvédi vizsgálaton kívül a váltó-jogból is váltó-feltörvényszék által megvizsgáltatott” (218. §). Innen származik tehát az a rend, hogy

az általános képviselési szerepkörben eljáró ügyvédnek eredetileg dupla szakvizsgát kellett tennie, minek folyamánként a teljes polgári korunkban végig az efféle végzettséggel rendelkező ügyvédek névtábláján ez a titulus állt: „köz- és váltó ügyvéd”.

III. Császár Ferenc váltójogi munkássága

Egy-egy jogág alapjainak lerakásakor korszakos jelentőséghez juthatnak arra hivatott és érdemes személyiségek. Ahogyan a 19. század második felének multhatatlan érdemű jogtudósa a civiliztikában Szász-Schwarz Gusztáv, Apáthy István, Grossschmid Béni, a büntetőjogban a jeles kodifikátor Csemegi Károly, ugyanilyen alakja a magyar váltójognak Császár Ferenc.³² Jogtudományi munkásságának legjava a bontakozó váltójog művelésében öltött testet. Nagyon szerencsésen kapcsolódott életpályája a reformkori kodifikációs folyamathoz; már jelentős gyakorlati tapasztalatokat szerzett a fiumei királyi váltótörvényszék melletti jegyzősködése idején, és párhuzamosan

Császár Ferenc kolgyári

(Zalaegerszeg, 1807. július 9. – Kerepes, 1858. augusztus 17.)

bencés szerzetes, jogász, ügyvéd, táblabíró, költő, műfordító, szerkesztő, az MTA tagja (l. 1832, r. 1847), a Kisfaludy Társaság tagja (1845).

1822-ben Pannonhalmán belépett a bencés rendbe, de két év múlva kilépett onnan. A pesti központi papnevelőben teológiát tanult, de innen is kilépett Pesten, majd Zágrábban jogot tanult. Szigorlatának letétele (1830) után a fiumei gimnáziumban tanított, majd a fiumei kormányshéknél fogalmazógyakornok lett. 1833-ban ügyvédi vizsgát tett. 1835-től Zala vármegye táblabírója, 1836–1837-ben a fiumei váltótörvényszéken iktatóként és actuariusként dolgozott. Az 1840-es évek elejétől a pesti váltófeltörvényszék ülnöke, 1846-tól 1849. június végéig a m. kir. hétszemélyes tábla bírója. Hétszemélynöki fizetésének megvonása után elszegényedve családjával Pestre költözött, s 1850-től ügyvédi gyakorlattal és irodalommal foglalkozott. 1853-tól az MTA ügyésze. A *Pesti Napló* (1850. március–június), a *Divatcsarnok* c. szépirodalmi lap (1855–1858), a *Törvénykezési Lapok* alapító szerkesztője (1857–1858). Több mint harminc önálló kötete jelent meg (versek, színművek, útirajzok, fordítások, magyar nyelvtan, jogi szakmunkák).

Főbb jogi munkái: *A bűnökről és büntetésekről*. Beccaria után olaszból ford. (Zágráb, 1834); *Váltójogi műszótár* (Buda, 1840); *A magyar csőd-törvénykezés rendszere* (Pest, 1846); *Az adós személye meg nem ítélni* (Pest, 1848, Akadémiai székfoglaló értekezés); *A magyarországi bírósági szervezetet, perlekedési rendet... ideiglenesen szabályozó rendeletek magyarázata* (Pest, 1850; 2. kiadás, 1851); *Makó város közönsége urbéri viszonyainak jogtörténelmi rövid vázlat* (Szeged, 1859).

(É. L.)

olvasta, tanulmányozta a francia, olasz és osztrák-német szerzők műveit. Olvasmányai, jártassága és nem utolsósorban remek írói vénája kiválóan alkalmasították arra, hogy az 1840-ben megszületett első magyar váltójogi *Törvénykönyvhöz* még ugyanabban az évben megjelentesse kétkötetes munkáját,³³ amely abban az időben a legteljesebb magyar nyelvű összefoglalása volt a váltójognak.³⁴ Ebben a művében Császár tudatosan arra törekedett, hogy kommentálja a frissen megalkotott *Törvénykönyvet*; jól szemlélteti e könyve tudományos felkészültségét és a kodifikációhoz való alázatos viszonyát is, így mi sem természetesebb, mint hogy a váltójogról alkotott tudományos felfogását e munkáján keresztül ismerjük meg.

„A magyar váltójog”

A könyvéhez írt előszóban három pontban exponálja Császár munkájának pozícióját:

a) „Elvem e munkában: szorosán az írott törvény szabályaihoz, sőt szavaihoz is – ragaszkodni. A törvények értelmezése (hermeneuticája) valamint bírakat nem, úgy még kevésbé illethet meg egyeseket” (4. p.). Két fontos kijelentés olvasható ki e sorokból: részint az a szerény törekvés, hogy írói vállalkozása csupán a *Törvénykönyv* magyarázatára szorítkozik, és az elvi tétel, hogy e munkálkodás során lényegében csakis a törvényhozói akaratnak a jogforrás betűiben testet öltő formáját tartja szem előtt. Ez a nagyon alázatos felfogás még a felvilágosodott abszolutizmus állama jogalkotói elvárásainak való megfelelni törekvés jegyében fogant.³⁵ Az egykorú kodifikációs felfogás szerint ugyanis a félreérthetetlenül és a teljesség igényével megfogalmazott jogszabály a bíró részéről nem igényel értelmezést, csupán a tartalommal komfort alkalmazást. Az európai jogi praxis a 19. derekára perze már eljutott oda, hogy ezt a tételt meghaladja; a bírónak természetesen értelmeznie kell a törvényt,³⁶ csak nem tulajdoníthat neki más célt és tartalmat, mint amire a jogalkotói szándék irányult.

b) „Mi tervemet illeti [...] Könnyen megfoghatóvá, amennyire lehet, gyakorlativá akartam tenni előadásomat [...]. Rövidséget kívántam kellő világossággal párosítani [...] kézi könyvet akartam írni [...]” (6. p.)

c) „Czélom pedig [...] az, hogy váltósok, nem-váltósok megértsenek, megértsék a törvényt; s annak fejezteit, sőt mennyire lehet szakaszait is, munkám tanulással folyvást követhessék [...]” (6. p.) Itt bukkan fel talán legvilágosabban a lényeg: Császár voltaképpen értelmező jelleggel, tanító célzattal írta meg – mondhatni – tankönyvét. Ez különben abban a korban Európa-szerte divatos műfajnak számí-

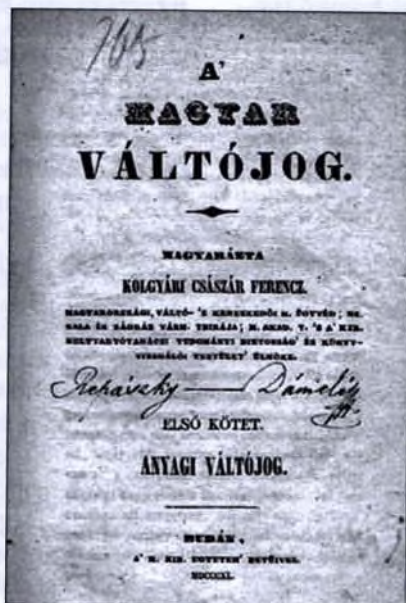
tott; alig volt a 19. században például egyetemi tanár, aki ne írt volna élete során törvénykönyv formájába öltöztetett tankönyvet. Aminek praktikusán az adott magyarázatra sem szoruló értelmet, hogy eképpen a szerzők a teljesség igénye fogalmazhatták meg felfogásukat a szóban forgó jogterületen. További gyakorlati haszonnal járt ez a tudományos irodalmi műfaj ott, ahol egy jogág még kodifikálatlan állapotban volt – ekkor ugyanis alkalmasint a tételes jogforrást helyettesítő kútfő szerepét is betölthette egy jogtudós szakmunkája.³⁷

Császár Ferenc nagy munkájában tehát hűségesen követte a frissen megalkotott magyar *Törvénykönyv* szerkezetét. Két kötetbe rendezte mondanivalóját, a két dogmatikai egységnek megfelelően. Természetesen ő is az anyagi jog tárgyalásával kezdi, de a tagolás már nem követi szolgáiban a törvényt: míg az tizenkét fejezetben rögzíti a rendelkezéseket, Császár tíz fejezetben tárgyalja az anyagi jogi szabályokat. Maga a *Törvénykönyv* ugyanis eléggé részletesen ír, ezért a Császár-féle kommentár meglehetősen bővebb kifejtésére szorítkozzon.

Azzal kezdi Császár, ami törvénytörvénybe nyilvánvalóan nem illik: egy bevezető fejezetet szentel a történeti előzményeknek. Ebben a nagyon érdekes részben szól a kereskedelem és a pénz kapcsolatáról, s kezdeteiről, valamint a váltók eredetéről. Utóbbi vonatkozásában részletesen taglalja az egyes felfogásokat, melyek közül mint *communis opinio* által támogatott adja elő azt az álláspontot, mely szerint a váltó olasz találmány.³⁸ A váltó középkor végi gyors elterjedését leginkább készpénzkímélő hasznosságával magyarázza, és pedig úgy a távolsági (tengeri) kereskedelem, mint a birodalmak belső gazdaságának szempontjából tekintve.³⁹

A tételes anyagi jogi szabályok ismertetésével, aprólékos magyarázatával kapcsolatos fejezetekről elég annyit mondani, hogy még ez a nyilvánvalóan elméletibb részt is áthatja a szerző gyakorlatias szemlélete és jártassága, honi viszonyaink alapos ismerete. Kiemelést érdemel a hatodik fejezet, mely „a váltói ovatról” szól. Hogy e témakört mennyire fontosnak ítélte, azt mutatja, hogy egy külön könyvecskét⁴⁰ is szentelt e kérdés kifejtésének – még ugyanabban az évben, amikor megjelentette nagy váltójogi kommentárját. Ráadásul e munkájának mintegy függelékeként közöl egy „magyarázó szótárt” is, amely nem más, mint egy alfabetikus rendben megírt, szabályos kis váltójogi műszótár.

Különösen kiviláglik Császár nagy tapasztalati ismeretanyaga az eljárással foglalkozó második részben. Az alaki jogi részhez írt előszóban ezt nyíltan meg is vallja Császár: „[...] az I. részben szorosán vett gyakorlatot mint váltós (mi nem valék s nem vagyok)



A magyar váltójog. 1-2. kötet.
Magyarázta kolgyári Császár Ferenc.
1. Anyagi váltójog. 2. Alaki váltójog
(Budán, 1840–1841, M. K. Egyetem' bet.
VIII, 214, [1]; VI, 174 l.) –
Az első kötet címlapja

nem taníthaték is, itt már bátrabban haladtam magyarázó pályámon; mert olly körbe juték, mellyben több évek folyta alatt volt alkalmam – mint váltótörvényeszéki hivatalkodónak – szorosan vett gyakorlati ismereteket gyűjteni”.⁴¹ Ugyanitt világosan rámutat arra a tényre is, hogy lassú, nehézkes törvénykezési rendszerünk képtelen volt megfelelően kezelni az árucserreforgalom által teremtett életviszonyok jogi konfliktushelyezteit – ezen a helyzeten valóban csak egy korszerű kódex segíthetett, ami szerencsénkre meg is született.⁴² Az eljárásjogi rész írásakor érezte magát Császár igazán elemében, s azt is megvallja, hogy könyvét – bár szeretné hinni, hogy munkájának „némi hasznát veendhetik” ügyes bajos dolgaikban mások is – leginkább a szakmának szánta: „[...] már inkább mint jogász szólhaték honfiam azon osztályához, kik többnyire csak mint jogászok fogják váltótörvényeinket ismerni, s kiknek kedveért én főleg írék.”⁴³

Kiemeli a *Törvénykönyv* azon fontos rendelkezését, hogy a váltótörvényeszékek bírái, vagy a Hétszemélyes Tábla két váltóügyi előadó ülnöke nem-nemesi jogállású személyek is lehetnek.⁴⁴ Hivataluk életfogytig tart, és elmozdításukra csakis becstelenséget maga után vonó büntetés vagy hivatali visszaélés elkövetése miatt, rendes perben hozott ítélet alapján kerülhet sor.⁴⁵

Kulcskérdés volt a váltóügyekben hozott határozatok (végzés vagy ítélet) végrehajtása. A *Törvénykönyv* világos rendelkezése szerint a végrehajtásnak elsősorban az adós ingó javaira kell irányulnia, és csak annak elégtelensége miatt kerülhet szóba az ingatlan vagyon (II. rész, 150. és 191. §). A (biztosítási) végrehajtás⁴⁶ foganatosítását vármegyékben az első alispánra bízták (167. §), aki a szükséges intézkedés haladéktalan megtételére a megyei szolgabírák egyikét 24 órán belül megbízta; a kiküldött szolgabíró azután „legfelebb négy nap alatt, minden egyéb dolgainak félretételével, tartozik a hely színére [...] kimenni, s a végrehajtást azonnal elkezdve, szakadatlanul folytatni” (170. §). A rendi jogegyenlőtlenségen a városok viszonylatában érvényes az a törvényi szabály is rést ütött, amit Császár (nagyjából a törvényszöveget felidézve) így fogalmaz meg: „[...] eljárásában [ti. a kiküldött tanácsbeli tag] arra: vajjon nemes-e vagy nem-nemes az, ki ellen a végrehajtást teljesíti? legkisebbé sem ügyelve [...]”⁴⁷ etc. Ebből látható, hogy a városokban élő, és nemesi rendi állású személyek ebbéli szabadságukra a váltójogi végrehajtás során érvényesen nem hivatkozhattak.

Röviden szólni kell Császárnak arról a nagy (több, mint 500 oldalra rúgó), a váltójogi iratmintákat a teljesség igényével feldolgozó munkájáról⁴⁸ is, amelyet a *Törvénykönyv* alkalmazása körüli bizonytalanságokon, tanácstalanságokon segítő, a váltójogi praxist meg-

könnyítendő állított össze: „[...] meg levén győződve, hogy ebbeli munkálatommal nemcsak irodalmunknak mezején fogok hézagot pótolhatni; hanem új törvényke-

zési rendszerünkben is kevésbé jártos joggyakorlóinkra nézve egy – legalább félig-meddig szükséges – segédkönyvet készítendek, melly eleinte kivált könnyítheti fogja a magában ugyan igen egyszerűnek tetsző, de még most új, s azért minden esetre szokatlanabb tartalmu s alaku irományok fogalmazási és alkalmazási módját.”⁴⁹ Nem is annyira elvi okokból, mint inkább a személyes tapasztalat és az önzetlen segíteni akarás okából vetette papírra ezt az igen részletes könyvét, s írta le vele ugyane munkája bevezetésében: „A gyakorlati jogtudomány majdnem egyedül a törvényeszéki és ügyvédi tapasztalaton alapszik; némi segélyül azonban, s mintegy kalauzul szolgálhatnak arra olly munkák is, mellyekben e tapasztalatok láthatólag lerakvák.” E nagytudományú, óriási gyakorlati tapasztalattal bíró, végtelenül szerény ember a tudomány és a nemzet iránti alázatból „kalauzolta” a nyájas olvasót, a jogkeresőket, és nem utolsó sorban a váltójoggal hivatásszerűen foglalkozó jogászokat

azon az úton, amely akkor még csak kevesek által járt, tőrtelen út volt.

IV. Császár Ferenc alakja a jogtudományi emlékezetben

Miként személye a maga korában, úgy alakja is az utókor emlékezetében szerényen, majdnem rejtőzködően van jelen. Mint a Magyar Tudományos Akadémia egykorvolt levelező tagjáról⁵⁰ csak halála után mintegy tizenhárom (!) évvel tartottak szakmai megemlékezést. Suhayda János emelkedett hangvételű emlékbeszédében felidézte Császár Ferenc életútjának főbb eseményei mellett a legfontosabb szakmai produktumokat és méltatásokat is. Így az akadémia 1841. szeptember 5-iki „közülésén” váltójogi irodalmi munkái különös dicséretet kaptak. Az olasz nyelvből átültetett munkái⁵¹ mellett természetszerűleg kiemelte a magyar váltójog terén kifejtett irodalmi munkássága pedig ép azon időbe esik, mely jogi irodalomban korszakot kezdett meg, és az addig csak igen kevesek által művelt jogirodalmi tért az új törvények és intézmények számára megnyitván, úgy a jogi elméletnek, valamint a gyakorlatnak hasznos szolgálatokat tett.⁵²

A szorosan vett szakmai utókor sajnos kevés figyelemre méltatta Császárt. A 19. század második felében újraindult, nagy kodifikációs mozgalom irodalmában már



Kolgyári Császár Ferenc:
A' váltóóvások
(Budán, M. Kir. Egyetem 1840,
148, [20] l.)

csak az említés szintjén találkozhatni vele. Az új váltójogi törvény tervezetének kimunkálója, Apáthy István így ír: „A hazai váltójogi irodalom tulajdonképeni lendületet az 1840-ki váltótörvény megalkotása után nyert, mert 1840-ig Sáfár: Institutiones juris cambialis, Budae 1825. munkáján kívül más alig jelent meg. A váltótörvény keletkezése óta megjelent munkák közül kiemelhetők: [...] Császár: Magyar váltójog. Budán 1840. II kötet, 3-ik kiadás. Pest, 1845.”⁵³ Ennyi. Plósz Sándor és Nagy Ferenc is váltójogi kézikönyveikben, a váltójog irodalmát tárgyaló fejezetben

mindössze megemlítik – mások munkái mellett –, mint az első váltótörvényhez kapcsolódó egykorú szerzőt.⁵⁴

Császár Ferenc életútja akkor tört derékba viszonylag fiatalon bekövetkezett halála folytán, amikor a magyar váltójog kodifikációjának reformja lassan napirendre került, ő azonban az új kódex kimunkálásában már nem vehetett részt. „Lengjen béke az elhunyt sírja felett, s tartsa meg az ég vigasztaló angyalát a hátrahagyott családnak, melynek veszteségét bár nem pótolhatja semmi, részvétellel kíséri az Akadémia, részvétellel a magyar nemzet!”⁵⁵

Jegyzetek

- Elég e helyütt a szomszédos Ausztria 1812-ben életbe léptetett Polgári Törvénykönyvére (Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch), vagy a – számtalan változtatással – máig hatályos, méltán híres francia Code Napoléonra (Code civil, 1804) utalni.
- A jogfejlesztés egy másik fontos területe volt a csődjog – Császár Ferenc ennek is egyik korai magyar művelője volt. Ezt írja csődjogi könyvének (*A magyar csődjog*, Pest, 1847) előszavában: „A törvénytudomány azon része, melyet jelen munkámban fejtegetek, nagyfontosságú. [...] Hatása, mely átjárja az álladalmtest ereit minden irányban, hozhat áldást, hozhat vést a nemzet jellemére, ipara fejlődésére. Hogy nálunk áldást hozzon, kell azt tökélyesíteni, kell hitelintézetek, s bonyolult birtokviszonyokat tisztábrafejlesztő egyéb törvényes intézkedések által gyámolítani.”
- A fejlett Európa országaiban az egyik legmegkésettőbb – igaz, a kor színvonalán álló – büntető törvénykönyvet nálunk fogadták el (1878:5. tc.), addig csak tervezetek és javaslatok születtek (1712, 1795, 1830, 1843).
- Toldi estéje. In: *Aranj János költői művei* (Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1981, I., 132. p.).
- Az 1840:15. tc. tartalmazta az első magyar váltótörvényt, az alábbi címmel: „A váltó-törvénykönyv behozatik.” In *Magyar Törvénytár. 1836–1868. évi törvények* (Budapest, 1896. 109–145. p.; a továbbiakban: *Törvénykönyv*).
- Cf. Wildner Ignác: *Anyagi váltójog az 1840-iki országgyűlésen hozott törvények szerint*. Fordította Jászay Pál (Pest, 1841); Plósz Sándor: *A magyar váltójog kézikönyve* (3. átdolgozott kiadás, Budapest, 1895; a továbbiakban: Plósz, *Váltójog*).
- Cf. Marczali Henrik: *Magyarország története II. József korában* (Budapest, 1883. 124., 129. és 155. p.).
- A hazai váltójog korai történetére, forrásaira és irodalmára nézve cf. Apáthy István: *Anyagi és alaki váltójog*. I–II. (második kiadás, Budapest, 1884, I. 38–57. p.; a továbbiakban: Apáthy, *Váltójog*); Nagy Ferenc: *A magyar váltójog kézikönyve, különös tekintettel a bírói gyakorlatra és a külföldi törvényhozásokra* (Harmadik, javított és bővített kiadás. Budapest, 1901; a továbbiakban: Nagy, *Váltójog*).
- Plósz, *Váltójog*, 35. p. Deák híres, 1840-iki követjelentésében is bőven emlékezik meg a váltótörvény, s a többi hiteltörvény javaslatának kidolgozásáról. Cf. Kónyi Manó: *Deák Ferenc beszédei*. I. kötet, 1829–1841 (2., bővített kiadás, Budapest, 1903, 518–520. p.).
- Az illető: Wildner Ignác; cf. 5. jegyzet! Wildner, ki a bécsi egyetemen a váltó- és kereskedelmi jog helyettes tanára is volt, a kancellária javaslatára került a bizottságba, melynek tagjaival másfél hónapon át együtt dolgozott Pozsonyban. Áldásos tevékenységét a király ausztriai nemességgel jutalmazta, a magyar országgyűlés pedig az 1849:52. tc. által – az egész taksa elengedésével! – hazánk honfűsített nemesi közé emelte. Cf. Plósz, *Váltójog*, 36. p.
- Az idézetek Nagy Ferenc publikált jogászegyleti beszédéből valók: *Visszapillantás kereskedelmi és váltótörvényünk 30 esztendejére* (Jogtudományi Közlöny, 1906. 44. évf. 45. sz.).
- Hatályukban meghagyta a szóban forgó nyiltparancs 7. §-a az I. rész-ből a 39. és 40. §§-okat a hamis váltókról, az 54–56. §§-okat az ün-

- nepekről, az 57. §-t a vásári váltók elfogadás végetti bemutatásáról, a 97. §-t a vásári váltók lejáratáról, a 109. §-t a fizetési óráról, a 112. §-t a fizetendő pénznemről, a 135. §-t az óvásdíjról és a 193–200. §§-okat a zálog- és megtartási jogról. Az 1844:6. tc.-ből pedig hatályban maradt a 2. § a zsidó betűkről, és a 28. § a váltóhamisításról és az áruszerzési kötésről.
- A *Törvénykönyv* irodalmára összefoglalóan cf. Apáthy, *Váltójog*, I. 38–50., 55–57. p.
- Az egykorú magyar jogi gondolkodásban a magánjogi kodifikáció ellenzőinek felfogása nem annyira kiforrott teoretikus alapállásból, mint inkább az évszázados rendi előjogokhoz, főleg a birtokjogi kiváltságokhoz való csökönös ragaszkodásból táplálkozott. Tudni való ugyanakkor, hogy az akkori Európa nagynevű magánjogászai között számosan voltak olyanok – csak a legismertebb német romanistát, Carl Friedrich von Savignyt említve –, akik a kodifikációt részletesen kidolgozott elvi okokból, doktrinér módra elleneztek. Cf. *Friedrich von Savigny*. In: Gerd Kleinheyer – Jan Schröder (Hg.): *Deutsche Juristen aus fünf Jahrhunderten* (3. Aufl. C. F. Müller, Heidelberg, 1989, 239–246. p.); *Kodifikation* (Stichwort). In: Adalbert Erler – Ekkehard Kaufmann (Hg.): *Handwörterbuch zur deutschen Rechtsgeschichte*. II. (Erich Schmidt Verlag, Berlin, 1978. 907–922. p.).
- A magyar váltójog kialakulásának, szabályozástörténetének tartalmas összefoglalását adja Horváth Attila: *A magyar magánjog történetének alapjai* (Gondolat Kiadó, Bp. 2006. 496–512. p.) című könyvében.
- Karvasy Ágoston: *A magyar váltójog* (Győr, 1846; a továbbiakban: Karvasy, *Váltójog*).
- Itt említi – első helyen – Császár addig megjelent műveit, valamint Fogarasi János (*Magyar kereskedési és váltójog*. Buda, 1841; a továbbiakban: Fogarasi, *Váltójog*), Vághy Ferenc (*Magyar váltójogi kérdések*. Pest, 1841; a továbbiakban: Vághy, *Váltójog*), Wildner Ignác (*Theoretisch-praktischer Commentar der ungarischen Credits-Gesetze*. I–II. Wien 1841) és Zsoldos Ignác (*A magyar váltó-törvény, mikép az 1840:XV. t.c. némelly szakasza, az 1844:VI. t.c. által világosítottak, s illetőleg módosítottak*. Pest, 1845) munkáit.
- Karvasy, *Váltójog*, I. p.
- Vághy, *Váltójog*, VIII. p.
- Az anyagi jog önálló jogági elismertsége, és ennek megfelelően önálló jogforrásban való tárgyalása a 19. század derekán a fejlett dogmatikára támaszkodó európai jogalkotásban már gyakorlat volt, de hazánkban még nem volt magától értetődő. Az 1843. évi magyar büntetőjogi kodifikáció is önálló törvényjavaslatokat produkált az anyagi és az eljárásjog tárgyában. Cf. Fayer László: *Az 1843-iki büntetőjogi javaslatok anyaggyűjteménye*. I–IV. (Budapest, 1896–1902; reprint kiadása: Pytheas Kiadó, Budapest, 2004).
- Ide kívánkozik annak felemlítése, hogy az 1840:15. tc. szövegét módosító és egységes szerkezetbe foglalt *Törvénykönyv* kiadását önálló publikációként adta közre Zsoldos Ignác Pesten, 1845-ben kiadott *A magyar váltó-törvény* c. munkájában, amelynek előszavában így indokol: „Tapasztalván milly nehéz eligazodni – és nem ritkán zavart is okoz – midőn előbbieket részletekben változtató későbbi tör-

vények am azok illető pontjaira csak pusztán hivatkoznak; mire nézve legyen elég 1836:IV–XI. és 1840:VII., VIII. urbéri törvényeinket például megemlíteni, mellyek elsőjéből hogy mi hagyatott meg? csak a másod rendbeliből – s hogy ez miről szól? tulajdonképp csak az elsőből – tudjuk meg: még a legközelebbi mult országgyűlésen – mellyen mint az 1840:XV. t.c. hiányai javítása érdemében nevezett kerületi külötség jegyzője foglalkoztam – szükségesnek tartám azon törvény mindama szabályait, mellyeket az 1844:VI. t.c. világosított, s illetőleg módosított, egyszóval megváltoztatott, egészen kihagyva, s helyökbe egyenesen az új törvény rendeletét iktatva, olly egészben állítani össze váltó-törvényünket, mint az jelenleg áll; a törvény szövegébe becsúszott nyomatási hibákra is figyelmeztvén. S ezt a tisztelt közönségnek a törvény tárgyjegyzékével és az ország váltó-törvényhatóságai térképével együtt – a következő lapokon – átadni: nem tartám czéliránytalannak.”

²² A *Törvénykönyvnek* az anyagi váltójogra vonatkozó részét az 1876:27. tc. (115–117. §§) helyezte hatályon kívül. Az alaki jogot tárgyzó rész egészében az 1881. november 1-jén 2851. szám alatt a váltóügyekben követendő eljárás tárgyában kibocsátott igazságügy-miniszteri rendelet életbe lépésével (1882. január 1.) vesztette hatályát. Egyebekben jelentős pontosításokat, változtatásokat tartalmazott az 1844:6. tc. „Az 1840:15. törvényekben foglalt váltó-törvénykönyv némely szakaszainak világosításáról s illetőleg módosításáról.”

²³ A magyar jogi szó- és fogalomkészlet geneziséhez cf. Kovács Ferenc: *A magyar jogi terminológia kialakulása* (Akadémiai Kiadó, Bp. 1964).

²⁴ Emígy a 2. §: „A törvénycikkek valamint már a jelen országgyűlésen is egyedül magyar nyelven alkottattak és erősítették meg: úgy ezentúl is [...] egyedül magyar nyelven fognak.”

²⁵ Császár Ferenc is utal rá nagy monográfiájának (*A magyar váltójog*. I–II. Buda, 1840; a továbbiakban: Császár, *Váltójog*) előszavában, hogy a váltójog kapcsán alapos magyar szaknyelvi reformra van szükség. A „váltós” kifejezést például emígy magyarázza: „Új műszavakhoz kell szoknunk! Én itt a latin 'Campusor't magyarisítom meg, a 'váltóügyekkel kereskedési tekintetben foglalatokodó' kifejezés helyett. Tán nem helytelenül fejezi ki a 'váltós' azt, mit az olasz 'Banchiere' a latin 'Campusor' után jelent? s mit mi eddig – tudtomra – 'pénzváltó'nak neveztünk, mi pedig nem fejezi ki kellően a 'Banchiere't.” (VI. p.)

²⁶ Fogarasi, *Váltójog*, 13–35. p.

²⁷ *De jure* az első és máig hatályos Polgári Törvénykönyvünk az 1959:IV. tv.

²⁸ Az 1840:15. törvénycikket számos ponton módosító 1844:6. tc. 1. §-a megváltoztatta a korhatárt: a kereskedők etc. vonatkozásában a teljes korúság helyett megelégedett a betöltött 20. életévvel.

²⁹ A váltótörvényszékek szervezetéről cf. Stipta István: *A magyar bírósági rendszer története* (Debrecen, 1998, 105–106. p.).

³⁰ Ők voltak az ún. főszemélyek, akik mellett ott találjuk a mellékszemélyeknek nevezettek: jegyzők, beiktatók, kiadók, váltójegyzők, írók és hites szolgák. Cf. Császár, *Váltójog*, II. 9–11. p.

³¹ A rendi korszakban a törvénykezési rendszer kompetenciája meglehetősen általános és homogén volt; ez a polgári korban számos új árnyalatra bomlott. Így új, ún. különös bíróságok jöttek létre, precízen definiált hatáskörrel, mint például: Közigazgatási Bíróság (1896), Szabadalmi Bíróság (1895), Hatásköri Bíróság (1907), Főudvarnagyi Bíróság (1909) etc.

³² A sors alig több mint ötven évet adott a Zalaegerszegen született, hányattott életű, de szép szakmai elismerésekkel is megkoszorúzott Császár Ferencnek. Feszesen részletező életrajzi összefoglalás olvasható róla *exempli gratia Pallas Nagylexikon*, Életrépek. IV. 1845, 659–662. p.

³³ Császár, *Váltójog*.

³⁴ Császár szinte enciklopédikus igénnyel megírt kommentárja valószínűleg túl nagy „falat” volt az érdeklődő olvasóknak, ezért születtek – hasonló tartalmú és célzatú – lényegesen kisebb terjedelmű munkák. Az 1841-ben publikált Vághy-féle dolgozatban a szerző utal is arra, hogy speciális kérdésekkel kíván inkább foglalkozni: „Mióta váltó-

törvényünk kihirdetett, azon kitűnő férfiu kívül, értem Wildner Ignác urat [...] főképen még két jeles író tette magát ösmeretessé a váltókkal foglalkodó közönség előtt, úgy mint Császár Ferenc és Fogarasy János urak.” Vághy, *Váltójog*, 8. p.

³⁵ A magyar történeti emlékezetben „kalapos királyként” élő II. József-hez kapcsolt anyagi jogi büntető törvénykönyv, a *Sanctio Criminalis Josephina* (1787) nevezetes 13. §-ában olvashatjuk ezt, a bírónak címzett törvényalkotói imperatívusz: „Der Kriminalrichter ist an die buchstaebliche Beobachtung des Gesetzes gebunden, so weit in demselben auf die Missethat die Größe und Gattung der Strafe genau, und ausdrücklich bestimmt ist: Es ist ihm bei strenger Verantwortung die gesetzmässig vorgeschriebene Strafe weder zu lindern, noch zu verschärfen erlaubt.”

³⁶ „A törvény vak, látóvá a bíró teszi.” – fogalmazott szellemesen és szemléletesen a 20. század első felének nagyhatású magyar románistája, Marton Géza.

³⁷ A magyar jogtörténelemben eléggé ismert példa erre Pauler Tivadar műve, mely (*Büntetőjogtan*. I–II. Pest, 1864–1865) gyakorlatilag tankönyvnek íródott, akként is fungált a pesti egyetemen, de bíróságaink is „szemrebbenés nélkül” alkalmazták, mint *de facto* jogforrást – és erre kiválóan alkalmasította is belső szerkezete, egész formai felépítése és persze tartalma, melyek együttesen a megszólalásig hasonlóná tették egy igazi jogforráshoz.

³⁸ Cf. Du Puy: *Traité des lettres de Change*. II. fejezet 5. sz.; Code de Commerce, 1807; Baldasseroni: *Leggi e Costumi del Cambio* (Firenze, 1796. 5–6. sz.). Ugyanezen az állásponton volt a kortárs Karvasy Ágoston is. Tanszégédletnek szánt összefoglaló, illusztrációkat, iratmintákat is tartalmazó műve bevezetésében ezt írja: „A váltójog eredetét vette a középkorban az olasz városokban, mellyekben akkor a kereskedés legnagyobb virágzásban vala, kitetszik az mind az olasz városoknak azon időből statutuimaiból, mind pedig a váltókban előforduló olasz kifejezésekből, mellyek más nemzetek által is elfogadtattak.” (Karvasy, *Váltójog*, I. p.)

³⁹ „Ugyanis, kimondhatlan könnyítésére válnának azok a kereskedőknek [...] kivált távolabb tartományokkal kötött alkúik tejesítésében, kereskedési viszonyaik eligazítása, kezelése, és tartozásaik lefizetésében, midőn nemcsak gyorsabban és biztosabban intézheték el kölcsönös pénzbeli ügyeiket; hanem megszabadultak egyszersmind a messze szállítás veszélyén kívül az avval elkerülhetlenül összekötött tömérdek költségektől is. – De hasznosak lőnek a váltók a birodalmak bel gazdagsága gyarapulására is; mert általok mintegy gát emeltetett azon tömételten ércpézn kivételének, mely az áladalmakat mindig, de kivált akkor szegényíti, midőn a kiszállított pénz a kitűzött helyre szállításkor visszazerezhetlenül elveszvé, a remény annak visszatértehez, s újonnan forgásba tételéhez örökre elenyészik.” (Császár, *Váltójog*, I. 17–18. p.)

⁴⁰ Császár Ferenc: *A váltóóvások* (Buda, 1840)

⁴¹ Császár, *Váltójog*, II. 6. p.

⁴² „Mint az anyagi váltójog nálunk egészen új; úgy az alaki is, nemcsak sokban, hanem természeténél fogva, teljesen különbözik eddigi polgári törvénykezési rendszerünkötől; mellynek csigamenete mellett nemcsak száz meg száz esetben fogott volna megakadni, de egészen is el kelle akadnia, a gyakran perczeztől függő, s mindig szármaló kereskedési munkálatoknak. Mélyenható bölcsességgel intézé ezt el törvényhozásunk; s ezen új törvénykezési rendszer áldásteli sükere – mit nem napok, nem hetek s hónapok, hanem évek tüntetendek fel, s jövő nemzedékek érzendnek leginkább – úgy hiszem, néhány év elforgása után (bármit sziszegjenek is azok, kik haladásunknak csak színre, ősi szokásainknak, szent hagyományainknak pedig éppen nem baráti), nemcsak látható, de kézzel is leend tapogatható.” (Császár, *Váltójog*, II., 4. p.)

⁴³ Császár, *Váltójog*, II., 5. p.

⁴⁴ „Ezen hivatalokra történendő alkalmazásnál a születésre tekintet nem lesz.” II. rész, 9. §. „Váltó ügyekben is legfelsőbb ítélőszék a hétszemélyes tábla leend, mellyhez azonban Ő Felsege két előadó tünököt [...] habár nem nemeseket is, hozzá adand, kik azonban csak a váltó ügyekre nézve fognak üléssel és szavazattal bírni.” 13. §.

⁴⁵ E mindig a megyei tisztí ügyész által indított peres eljárás az 1805:5. tc.szabályozta: „Ut super excessibus poenam poscentibus incusati, ad recipiendas poenas (quas inter inhabilitas ad officia refertur) actore fisco magistratuali lite convenientur, iudiciumque in ordinaria juris via recipiant.” (6. §)

⁴⁶ A végrehajtásnak kétféle formája volt: biztosítási („midőn az elmarasztaltnak ingó javai a követelés biztosítására összeiratnak, s bírói zár alá vétetnek”) és kielégítési („midőn a zár alá vett javak árverés útján eladatnak, s a bejött sommából a megítélt tartozás kifizetetik”), melyek részletes szabályait a *Törvénykönyv* II. rész 11. fejezete tartalmazta.

⁴⁷ Császár, *Váltójog*, II. 129. p.

⁴⁸ *Váltótörvénykezési irománypéldák peres és nem-peres ügyekben* (Pest, 1842; a továbbiakban: Irománypéldák).

⁴⁹ Irománypéldák, 10. p.

⁵⁰ Császár Ferencet az akadémia 1832. március 9-én érdemesítette levelező tagjai közé – „tekintettel inkább az akadémiai tagok, mint a közönség előtt ismert irodalmi tevékenységére.” In: Fraknoi Vilmos (szerk.): *Értekezések a társadalmi tudományok köréből*. Második kötet (Budapest, 1870–1874); *Emlékbeszéd Császár Ferencz tiszteleti tag fölött Dr. Suhayda János levelező tagtól* (Pest, 1871, 8. p.; a továbbiakban: Suhayda, Emlékbeszéd).

⁵¹ Jogtörténeti jelentőségű Beccaria munkájának fordítása: *A bűnökről és büntetésekről*, amely Zágrábban jelent meg 1834-ben.

⁵² Suhayda, *Emlékbeszéd*, 11. p.

⁵³ Apáthy, *Váltójog*, I. 55–56. p.

⁵⁴ „Az 1840-iki törvény bő, de korántsem elég tartalmas irodalmát l. Apáthynál [...] Kiemelendők [...] Császár, Magyar váltójog” etc. Plósz, *Váltójog*, 57. p.; Nagy, *Váltójog*, 94. p. 8. jz.

⁵⁵ Suhayda, *Emlékbeszéd*, 12. p.



A tágran értelmezett magyar jogtörténet-tudomány számos alapkérdés tisztázásával adós mind a mai napig, ezek közé tartozik a 19. század közepe előtti igazságszolgáltatási fórumrendszer működésének feltérképezése is. Ez két formában nyilvánul meg, elsőként meg kell állapítani, hogy a 18–19. század fordulója nemcsak a magyar történetírásban elhanyagolt terület,² hanem az alkotmánytörténet és a közigazgatás-történet is igen nagyvonalúan kezeli az 1795 utáni négy évtizedet. Míg a felvilágosult abszolutizmus igazgatási és igazságszolgáltatási reformjai, az erőszakos racionalizálás és a hihetetlen tempójú népboldogító intézkedések Varga Endre³ és Hajdu Lajos⁴ jóvoltából ismertek, addig a rendszer összeomlása utáni időszakról szinte alig rendelkezünk megbízható, forrásokkal kellően alátámasztott áttekintéssel. Ez a kutatási hiányosság visszahat a szűken értelmezett reformkor (1830–1848) megértésére is, hiszen igazából nem ismertek a 19. század első évtizedeinek kormányzati koncepciói, valamint a magyar közigazgatás és igazságszolgáltatás ezekre adott válaszai. Az alkotmánytörténeti, közigazgatás-történeti és a jogtörténeti szakirodalom áttekintése után az a benyomása támad az olvasónak, hogy a rendszeres bizottsági munkálatok 18. század végi befejezése és az 1832/36. évi országgyűlés között megállt az idő, nem történt semmi.

Ha a bírósági szervezet kérdésére szűkítjük a kérdést, akkor teljesen nyilvánvalóvá válik a kutatás egyenetlensége, ugyanis még kísérlet sem történt az 1830. évi tervezetek közül az országgyűlésen végigtárgyalt bírósági szervezeti javaslatcsomag jogtörténeti elemzésére. A hiányosság azért is szembeütő, mert a kapcsolódó vita is magyarul

Bató Szilvia

Adalékok a bírósági igazgatás 1848 előtti történetéhez¹

folylt. Kizárólag a történettudomány fordított figyelmet az igazságszolgáltatási szervezetet érintő javaslatokra.⁵

A másik jelenség az, hogy a modern magyar alkotmánytörténeti, közigazgatás-történeti és jogtörténeti szakirodalom igen sajátosan kezeli a hatalmi ágak szétválasztása (1869:4. tc.)⁶ előtti bírósági igazgatás kérdéskörét. Egyrészt kifejezetten hangsúlyozza, hogy a közigazgatás és a bíraskodás szorosan összefügg: mind szervezeti, mind hatásköri vonatkozásokban elválaszthatatlan a két tevékenységi terület.⁷ Sőt Torday Lajos 1933-ban kifejezetten felhívta a figyelmet a két terület szeparált elemzésének veszélyeire.⁸ Másrészt az államszervezet bemutatása során a szerzők – a mai felfogásnak megfelelően – élesen különválasztva tárgyalják a közigazgatási szervezet és a



A Helytartótanács egykori palotája Budán, a mai Üri utcában

bírósági fórumrendszer kérdéseit.⁹ Ennek a kettős szemléletnek kizárólag didaktikai szempontból van létjogosultsága, hiszen a leendő jogalkalmazók képzésében a differenciálódási folyamatok és tendenciák elsajátítása a cél. Azonban erre a „célhoz kötött” publikációs kényszerre¹⁰ visszavezethetően a tudományos köztudatban sem jelenik